

ה. מארכיון החגים למכון שיטים

"דיעוץ" – דפי המידע של מחלקות התרבות של ברית התנועה הקיבוצית – הופיעה באפריל 1967 הדיווח הבא:

"...ביוזמתם המשותפת של בית השיטה, אריה ב.ג. וועדת התרבות המרכזית הוקם בבית השיטה, בצמוד לבית אריה, חדרון הבנוי אצטבות-אצטבות. החדר ישמש כבית-עקד קבוע לחומר הרב שנאגר בעמל ובהתמדה ע"י אריה במשך שנים, מאז אחזו 'דיבוק' החג והמועד והפעילות התרבותית הקיבוצית. החומר, שעבר גלגולים שונים, לאחר שטפונות במקלט בו התאכסן – עובר עתה לשיכוננו החדש ממויין, וישמש כל דיכפין הזקוק לעצה, להכוונה ולמקורות עצמם..."

א.ב.ג., (ברשימתו "דברים שלא נאמרו", מאי 1996), מתאר:
"...צועד על אדמה ללא צל, בין אוהלים וצריפים, ומאסף פיסות נייר של ערך כטיפות-טל, בטרם יבשו חרבוני הבוקר, מאחסנם בארגזי עץ של 'תנובה' ריקים, למשמרת לעת-מצוא. זאת, כעדות לפועלם של מורים ראשונים, חלוצים משוררים שכתבו שירים ומסכתות-חג, עם לחנים לפסוקי תנ"ך, בנושאים של אדם ואדמתו, של שיבת ציון, שנשזרו למסכת חג ומועד ולמסכתות של מאבק ותקווה... [עבור] חברה של אנטי-מבנה מסורתי, שצריך לחצוב ממנה חג ולהוציא מים לנפש צמאה מנוף תנ"כי ובתולי... כך התחיל לצמוח אצלי בהיחבא, בקיבוצי – בית השיטה, מה שעתיד להיות כבר בשנות ה-40 גרעין ארכיון החגים, שמונה כיום 2000 תיקים גדושים בתיעוד. ארכיון המשרת תלמידים ומורים, רכזי תרבות וחג, מוסדות חינוך, סטודנטים וחוקרים באוניברסיטאות, מורים ומנהיגי קהילות בארץ, בארה"ב ובארצות אחרות, מחפשי ביטוי לחג ולמחזור חיי אדם... כך יצרתי לעצמי אוניברסיטה פרטית לומדת ומהלכת, עם תורה שבעל-פה."

"...ועדיין לא סיפרתי מאומה על נדודי עם ארגזי הנייר של הארכיון, כאשר אין מבנה לארכיון והארגזים מאוחסנים זמנית במיקלטים ובמיבנים עזובים. הם מתפוררים ומשמישים כמאכל לחולדות ועכברים... רק ב-1967 הוקם הצריף הראשון של ארכיון החגים... בצריף זה הייתי מתבודד 12 שעות ביממה... עם אלפי פיסות-נייר ואלפיים ספרי המקור שרכשתי בדרך שלי..."

דיוקנו של א.ב.ג., אדם שבליבו חזון, פיו חוצב להבות, ותיקו מתפקעים משפע הניירות שהוא אוסף ומצרף זה אל זה וממייין לחגים ולמועדים ולימי זכרון – הוא הדיוקן שמתארים כל מכיריו ומוקיריו, מיום שניסח לעצמו את ייעוד חייו ואת עניינם המרכזי: עיצוב החג הקיבוצי, ביסוסו התוכני והערכי, וביצועו הנכון והמדויק – עד שיהיה ל"גג האחד המכנס תחתיו את העדה הקיבוצית לדורותיה לרגעיה היפים והמלכדים". ובינתיים נבנה סוף-סוף לו-עצמו גג זמני לאוצרות שאסף, שלעניינו לא היה להם תחליף. צריך לבוא לבית השיטה ולבקר בצריף ההוא, שהקימה "ועדת התרבות המרכזית של הקהלה", כדי שיהיה לאריה מקום לצרכיו – למיין הכל ולתייק הכל ולשמור הכל – אבל **הכל** ("לניירת יש, כידוע, טבע להתרבות") – לטובת "התרבות הקיבוצית המתפתחת", המגששת אל ביטוייה המקוריים החדשים – שפירושה המעשי הוא אחד מקיבוץ, רכז-תרבות וחג שנבחר לתפקידו לשנתיים-שלוש, והוא רוצה מאד ומשתדל ללא הרף – ויותר מכל נחוצים לו מראי דרך וכיוון. אריה, כדרכו, חש שעליו האחריות והמלאכה. הארכיון היה הכלי שבו חשב לעשות זאת. צריך לבוא לשם ולראות את הצריף שהוקם לשם כך -

הצריף נבנה בסמוך לדירתו של אריה, והוא – בפועל וברוח – המשכה של הדירה ההיא ("שהיתה צנועה להדהים" – דברי **בוג'ה**): "קם ב-6, נכנס לצריף, ב-8 – ארוחת בוקר, חזרה לצריף, ב-12 – צהריים, אחר כך קצת מנוחה, שוב לצריף, ב-19 – ארוחת ערב והפסקת משפחה, וב-21 – חזרה לצריף, מי יודע עד מתי..." – עדות **חגי ב.ג.**, בנו של אריה, האיש השומר על הצריף כמו שהיה, ומשמר את זכר אביו כאילו יצא משם אמש ויחזור לעבודתו שם מחר בבוקר: כל דבר במקומו, נקי מאבק, ערוך ומוכן. על הקיר שמעל שולחן העבודה – עשרות פתקים: ציטטות נבחרות, סוגים של מוטו – ושירים נבחרים ("אני האיש שלא היה לו זמן" מאת חיים גורי, למשל...).

אבל האיש העסוק הזה, הכפוף יומם ולילה על תיקיו, ש"אף פעם לא היה לו זמן", היה פנוי ומוכן תמיד לכל דורש. מבחינתו, לא היתה כאן הפרעה – זו היתה תכלית כל המאמץ וכל עיקרה של הכוונה: לתת

תשובות, להציע ולייעץ. הארכיון הזה לא קפא על שמריו ולא קידש קיטלוג ושימור (גם לא היה מי שיתמסר לכך. אריה היה איש האיסוף והשימוש, לא הסידור והקיטלוג, ושנים רבות יעברו עד שהתיקים יסודרו, הכותרות שעל גביהם יעידו על החומר שבתוכם, והם יוצבו על גבי המדפים, זה בצד זה, מוכנים לנזקקים להם). רבים מאד היו הפונים אליו, והם באו מבתי הספר, מהאוניברסיטאות, ממכוני לימוד, משיבות, מההתיישבות בארץ ומחו"ל. זה מילא אותם סיפוק, אבל גם דירבן אותם להמשיך ולהתפרש לכיוונים חדשים. עם השנים הלך והעמיק בלימוד המקורות. השכלה פורמלית יהודית לא היתה לו, מלבד מה שלמד ממוריו הדגולים בביה"ס הריאלי. לכן אולי נמשך לבקש את קירבתם של אנשי רוח הבקיאים במקורות היהדות, למד מהם והתרועע איתם, ובזכותם הפכו אחדים מהם גם לידידי התנועה הקיבוצית, ותרמו ממחשבתם המקורית בכנסים ובסמינרים שאורגנו עבור רכזי התרבות.

בחבריו הארכיונאים ראה אנשי ייעוד: "...תפקידכם בקיבוצים כמו הסופרים של תקופת עזרא ונחמיה, כמו סופרי החצר אז – לרשום ולתעד כל יום, כל שבוע, את העבר החולף, למען לשומרו לעתיד. ההיסטוריה והביוגרפיה של הקיבוצים היא מיקרו-זמן בהשוואה לספירה המסורתית שלנו... דגניה בת למעלה מ-80 שנה... משמעות המעשה הציוני-חלוצי היא היצירה היהודית של הקיבוץ והקבוצה. אין לה אח ודוגמה בכל קורותינו... והאירועים כה דינמיים וכה משתנים מהר... לאירועים אלו יש השתקפות בביוגרפיה ההיסטורית של כל קיבוץ... תרבותנו בנויה על הזכרון – סיפור העבר כהנחלה לבנים לעתיד. זהו תהליך חינוכי – חובת המסירה מדור לדור, מתקופה לתקופה, מהנהגה רוחנית אחת להנהגה הבאה..."

תפקידי ארכיון החגים הוגדרו במפורט:

" * לאסוף, לשמור ולקטלג את ביטויי הפעילות של אירועי החגים וכן מחזורי חיי אדם בקיבוץ בשלוש מסגרות: במערכת החינוך, במערכת קיבוץ-קהילה, במשפחה.

- לעקוב ולאגור את הנסיון הקיבוצי שהתהווה בכל קיבוץ, להביא לכדי מכנה משותף את נוהגיו ותכניו של כל חג ולהעבירם אל פעילי התרבות והחג, וחזור חלילה: מהקיבוץ היחיד אל הארכיון וממנו בהעשרה מצטברת אל הקיבוצים. תהליך זה נעשה באמצעות סמינרים וימי-עיון ופירסום ילקוטי חגים".

אבל בחגים בלבד לא די:

- מוטלת עלינו החובה להספיק לראיין את החברים הוותיקים, אלה שנותרו, מדור ראשון: זכרונותיהם והתייחסותם לראשית עיצוב החגים הקיבוציים. ואם הם עצמם כבר אינם – שומה עלינו למצוא את דבריהם בכתב ובעל-פה ולתעדם.
- ראיונות עם המעצבים האמנותיים: מלחינים, בימאים, כוריאוגרפים, אנשי הגות, סופרים, מחנכים – דור ראשון ושני.
- ראיונות עם ראשוני הבנים – דור ראשון: זכרונות-חג שלהם: בחינוך, בקיבוץ, במשפחה.

על הארכיונאים הטיל אחריות כבדה, המחייבת ערנות ופעילות ללא מנוח:

"* יש להקליט כל חג וכל חגיגה... הארכיונאי מגיש לפני כל אירוע קסטה של 90 דקות לאחראי על ההגברה, למען יקליט (בלי הפסקות)..."

- ולא לשכוח את הקלטת וצילום מסיבת בר-מצווה...
- וכך את יום הולדת הקיבוץ וכל החגים סביב מעגלה של שנה ומחזורי חיי אדם וחיי קיבוץ".

ולבסוף – הגדרת קהל-היעד במובנו הרחב ביותר:

"הארכיון שימש ומשמש את רכזי החג ופעילי התרבות והחג בקיבוצים, במוסדות חינוך ותרבות בארץ, את תלמידי כיתות י"ב לצורך עבודות-גמר, סטודנטים, מורים ומחנכים, מנחים ובמאים, אנשי משרד החינוך והתרבות, מח' התרבות והחינוך לגולה של הסוכנות, גופים שונים העוסקים במורשת ישראל וביהדות, נציגי הזרמים השונים ביהדות בארץ ובחו"ל, קבוצות של גויים נוצרים אוהדי התנ"ך, שמקבלים מראש הר הגלבוע תמונה נאמנה של סיפורי התנ"ך כמציאות שהתרחשה במקומות אלה בעבר, עם התחדשות העמק בהווה".

תכניות-העבודה שהיתווה אריה לשנים הבאות כללו הרבה פרסומים חדשים, הרבה עידכונים לפירסומים שכבר הופיעו, נוכחות קבועה בכתבי-עת תנועתיים, וכן רעיונות מקוריים לחשיפת אוצרות הארכיון, שהיו מוכרים לו אחד-אחד מראייה ומעיון. בין היתר הגה פירסום אלבום גלויות-ברכה של

הקיבוצים לראש השנה (רעיון שמומש, שנים רבות אחר כך, ביוזמתם ובביצועם של **מוקי צור ויובל דניאלי, בהוצאת יד יערי, גבעת חביבה**), ולוח-קיר שנתי.

אל רעיון "ספר ההגדה לדורותיה" הגיע לאחר שכבר פורסם "ילקוט פסח", וכן הופיעה כבר ההגדה הקיבוצית המחודשת והמעודכנת. אז לא היה עוד בודד במערכה.

מספר **צבי שוע**: יחד עם **בנימין הלוי** מקיבוץ בית זרע ערכתי חוגים לתנ"ך בגבעת חביבה. **צבי רענן** מהזורע, שהיה אז רכז המחלקה לתרבות בקבה"א, שמע על כך ובשנת 1966 פנה אלי, שאקבל על עצמי לייצג את הקבה"א במדור החגים הבינקיבוצי. ב-1972 התבקשתי לייצג את התנועה בצוות "ארכיון החגים הבינקיבוצי". זה משך אותי מאד, אף כי לא ידעתי במה בדיוק מדובר, רק שזה קשור במדעי היהדות. מלימוד עצמי ידעתי משהו בנידון. נפגשתי עם אריה, מייסד הארכיון: דמות מרשימה מאד ואוטוריטיטית. ראיתי מה הוא עושה, והוא הציג בפני את חלומותיו ותכניותיו, וזה קסם לי, ואני חתמתי איתו לנסיון..."

הנסיון הזה הביא את השניים ל-20 שנים של עבודת צוות הדוקה. לא תמיד התנהלה העבודה הזאת על מי מנוחות, ולא בגלל הבדלים או ניגודים בגישה ובהשקפות, אלא – ובעיקר – בגלל הקשיים הארגוניים והכספיים שהתגלעו שוב ושוב. ה"ברית" לא סבלה מעולם מעודף תקציבים, ומזכירויות הקיבוצים החלו לגלות אי-סובלנות לגבי עבודה בהתנדבות – גם כאשר נעשתה זו בידי אנשים שהגיעו כבר לגיל פרישה. תכתובת בין צבי לבין אריה חושפת בנושא זה הרבה מרירות ורוגז, שוודאי פגעו לא-מעט במהלך העבודה המשותפת, ושארית – עם כל רצונו לתקן מעוותים – כאן קצרה ידו מלהושיע. אבל העבודה נמשכה:

צבי: "... בתנועה הקיבוצית כבר הייתה אז תופעה של חזרה למקורות היהדות... המגמה של התרחקות התחילה להתערער: הבינו שבלי שורשי היהדות אין יסוד לזיקה לא"י ולתרבות היהדות בכלל. אנשים התחילו ללמוד תנ"ך, כל פעם שמענו על עוד ועוד חוגים לתנ"ך שקמו בתנועה הקיבוצית, והם ביקשו חומר בנושא חגי ישראל... והסיכום שלנו [היה] – לעודד מגמה זו, לקדם אותה, בפרט את חגי ישראל, בסגנון התנועה הקיבוצית. ההחלטה היתה: עריכת יחידות-חוברות על כל החגים, ובהן ממקורות החג ורעיונות-תכניות כיצד לעצב אותם בקיבוץ, הוצאתן לאור והפצתן בתנועה, במטרה לסייע בכך לפעילי החג והתרבות. ידענו שאנו ראשונים בעניין זה... ואז התיישבנו על הנושאים..."

"חילקנו את הילקוטים לפרקים: הרקע במקורות, עם מובאות שמדברות אלינו... סמלים... דיווחים מתכניות-חג של רכזים בקיבוצים... כך נוצר הילקוט הראשון... הדפסנו מספיק לכל התנועה הקיבוצית ועוד רורבה. לא זוכר מאיין לקחנו את התקציב לדבר הזה, בכל אופן היתה הבנה, ולא היינו מוגבלים בזה. המלאכה נעשתה בעיקר בבית השיטה, והדבר חייב אותי לנסיעות פעמיים בשבוע. ישבנו שם הרבה שעות. היתה עבודה עצומה. ה"ילקוט" הראשון – ט"ו בשבט – הופיע ב-1969, כ-200 עמודים. ההיזון החוזר שאריה קיבל היה מעודד מאד, ואז המשכנו הלאה... בס"ה הוצאנו לאור 11 ילקוטים, האחרון – ליום כיפור, שעד אז טרם נערך בקיבוצים, ואנו שאפנו לעודד את פעילי החגים לא לפסוח על מועד זה, שלמקומו ולמשמעותו חשיבות כה רבה ביהדות.

"ב-1986 ביקר אצלנו **אבא קובנר**, והוא הוקסם מהפעילות וכל החומר שלנו, ואמר: 'מה שאתם עושים פה, ראוי שייכנס לגינזך האומה. זו יצירה קיבוצית שאין שווה לה, וזה צריך להישאר לזמן רב, ומי שיכול לעשות זאת – זה רק שניכם, **ועכשיו**, כי אחרת זה לא ייעשה'. הסתכלנו זה על זה והחלטנו – נמשיך, נשלים את המלאכה.

"וכך הגענו לפסח, וראינו שזה הנושא שהוא **המוקד של היצירה התרבותית שהחלה מאז דגניה...** בזה עסקנו לא מעט זמן. כשכמעט גמרנו, אריה קרא לי ואמר: 'זה דורש עוד משהו להשלמה כיצירה עיונית – מחקר על התהוותה של הגדת פסח מההתחלה עד ההגדה התנועתית. בוא תנסה את זה כפסגת עבודתנו'. כבר לא היינו צעירים שנינו. התלבטנו ובסוף החלטנו לצאת לדרך. מתוך הארכיון בחרנו כ-220 הגדות, ומתוכן בררנו בעיקר קטעים שעניינם הלם את המגמה שהנחתה אותנו: להראות כיצד המרכיבים המסורתיים נקלטו בהדרגה לתוך ההגדות [הקיבוציות]".

אריה נפטר בטרם הושלמה העבודה. במקומו נרתם למפעל-הענק הזה זכריה גורן, שנפטר אף הוא לאחר כשנה וחצי. צבי שוע נשאר להשלים את המלאכה לבדו. בשנת 1997 מסר למוקי צור את העריכה, ואז נמסר כתב-היד למכון שיטים, שידאג להדפסתו.

צבי שוע: "מיציתי את כוחי. יותר אני לא מסוגל להמשיך. אני עדיין מאמין בכל לבי שנושא החגים ומכלול היצירה התרבותית של התנועה הקיבוצית הוא הדבר הכי מייצג, כי כאן היתה יצירתיות, תרבות של ממש שירדה לשורשים, לאידאולוגיה, גם אם לא היתה כתובה במפורש.

"לא פעם שאלו אותי: כל כך הרבה שנים אתה עובד עם א.ב.ג. – איך אתה מצליח לעבוד איתו? – אבל בינינו היתה הבנה והרמוניה מוחלטת, למרות שלא פעם היו חילוקי דיעות. נוצר בינינו קשר של ידידות חמה, שבועדי צמחה משקיעתנו העמוקה בצוותא במשימה שדרשה את כל-כולנו".

עודם עמלים על חקר ההגדה, ואריה החל להתמקד בנושא חדש: **ספר המנורה**. מהחומר העצום שירד אליו העלה, כי המנורה היא הסמל הממצה ביותר את רוח היהדות לדורותיה, המרכז בתוכו את כל המשמעויות – היסטוריות ורוחניות – של עיקריה. לכתיבת הספר הזה חבר אל ד"ר **אברהם אדרת**, איש איילת השחר (יוצא ביה"ש), תלמיד-חכם ומורה-הוראה בסמינר אורנים, שאריה "אימץ" לו כ"רבי" והוקיר עד מאד את אוצר הידע שרכש בלימודיו באקדמיה. אחת לשבוע היה אחד מהשניים מגיע אל חברו, ושניהם היו שוקעים בבירור העניינים וכתיבת החומר (**בוג'ה: [אברהם]** היה בא ויושב על ידו, והיינו עובדים מהבוקר, ובצהריים הולכים לחדר האוכל. לאריה היה אופנוע עם סירה, שעליו הסיע את אברהם, וא"א היה קורא לזה 'רכב אש ופרשים', והיינו יושבים לאכול. חברו לשולחן היה בדרך כלל עזריה. ואחר כך ישר חזרה לעבודה. בארבע וחצי היינו שותים כוס תה. אף פעם לא [דיברנו] רכילות, אין דבר כזה, הכל על העבודה").

הספר, העוקב אחר גלגוליו של סמל המנורה בתולדות ישראל, הושלם (בכתיבתו, לפחות) בידי אדרת, שנפטר כשנה וחצי לאחר מות אריה. מאז הוא מונח במכון "שיטים", וטרם נמצא לו גואל. לדברי בוג'ה, הוצג כתב-היד למלומדים בתחום, והם לא קיבלו את התזה שעליה התבסס – כאילו המנורה היא מין "אור גנוז" שנתגלגל במנורת 7 הקנים, והוא האור שכאשר יתגלה, תבוא הגאולה. "אמרו לי שאין כאן דבר שהוא חידוש..." **חגי ב"ג** הוציא את תמציתו של כתב-היד ב-10 עותקים, ונראה שבכך הגיע ספר זה לסופה של דרכו.

בתכנוניו מרחיקי הלכת לעבודת המכון כלל אריה גם הפקת תכניות אור-קוליות של מועדים וחגים, תכניות-מחשב, ימי עיון וסדנאות לסוגיהן – וביחד היתה זו תכנית חובקת-כל, מתפרשת ורבת תכנים. לכל אלה הניח אריה את היסודות – בעבודת האיסוף שלא חדל ממנה, בהמרצת ה"משוגעים-לדבר" כמוהו, ובעיקר – בהתוויית החזון.

עם חלוף השנים החל אריה לחשוש לגורל הארכיון, בבת עינו, והצפוי לו בעתיד. כמה שיטפונות שעברו עליו והזיקו קשה לחומר המאוחסן, החשש המתמיד מפני גפרור שייזרק בהיסח-הדעת במקום זה, שכולו לוחות-עץ דקים המופקדים על שלום אוצרות של נייר אחד, בשבתו בחדר שהוקצה לו בארכיון יד טבנקין, נשא עיניו וראה על הקיר את מגלה-העשן, אביזר הכרחי בכל ארכיון. פתאום הפכו חששותיו לאוספיו (לחדרה), ויותר מהכל – הצורך הדוחק בצוות שיצטרף לעבודה וגם יבטיח את המשכיותה – כל אלה הביאוהו לפנות אל מזכירות ברית התנועה הקיבוצית (אז – הח' **עדנה סולודר** מקיבוץ גשר, ח"כ לשעבר) ולבדוק את האפשרות לספח עקרונית ולהעביר פיזית את ארכיון החגים לארכיון יד טבנקין באפעל.

הנושא נבדק היטב מכל צדדיו. לכאורה, לא היה הגיוני מזה: אפעל היה המוסד המרכזי של התק"מ, ששכן במרכז הארץ, כבית המימסד התנועתי. יד טבנקין היה חלק מהמערכת הזאת, והארכיון שלו ריכז את התיעוד התנועתי והרבה מעבר לכך. העברת ארכיון החגים לכאן נראתה טבעית ומתבקשת, וגם מבטיחה ניהול בהתאם לכללי הארכיונאות, שמירה קפדנית על החומר, וזמינות ונגישות לכל המעוניין – לעומת "נידחותו" וחובבנותו של הארכיון בבית השיטה.

אלא שהדבר לא נסתייע. המרתף שיועד לארכיון ביד טבנקין נראה לאריה נידח יותר מבית השיטה, ואפשר שליבו ניבא לו, שכזה יהיה גם היחס שיזכה לו שם, ובכך תיחתם למעשה פעילותו. סביר מאד שחשש גם מהריחוק הפיזי שיווצר בין הארכיון לבינו: כמי שמעולם לא למד לנהוג היה תלוי לגמרי בהסדרי תחבורה, שכידוע לכל מי שנזקק להם אי-פעם – יעילותם היא פועל-יוצא של רצונו הטוב של הממונה עליהם.

גיר מן, בן בית השיטה ומידידיו הצעירים הספורים של אריה, ניסה למצוא גאולה לארכיון באמצעות העברתו לאחד ממוסדות התרבות של תל אביב. בפגישה שיזם עם ראש העיריה ד'אז, **רוני מילוא**, הציג בפני ראש העיר ובכיריו את הארכיון וההיסטוריה שלו. להפתעתו, הצהיר מילוא מיד על נכונותה של העיר לקלוט את הארכיון, ולאחר דיון ממושך סוכם על סיפוחו לבית אריאלה, תיקצוב ההעברה ויצירת תקן לעובד (חבר-קיבוץ) במישרה מלאה, כולל רכב. "קשה לתאר את התרוממות-הרוח של אריה לשמע הבשורה, כשלתע קיבל חיזוק כה משמעותי לערכיותו הסגולית של מפעלו" – מספר **גיר** (מרץ 2008).

אבל בינתיים החלה לתסוס בא.ב.ג. ובחבריו התקוממות פנימית כנגד מגמת הריכוז של כל נכסי התרבות והרוח באיזור המרכז, על חשבון הפריפריה – שבמקרה הזה היא **העמק** – העמק – עמק יזרעאל, שלגבי אריה היה עצם התגלמותה של ארץ ישראל שבהיסטוריה וברוח. לתחושה זו היו שותפים גם כמה חברים בבית השיטה, וביניהם – **עזריה אלון ויעקב יוניש**.

מספר **יוניש (אפריל, 2008)**: בשנת 1995 קרא לי א.ב.ג. לשבת לאכול איתו צהריים במרפסת חדר האוכל של הקיבוץ, היו בינינו מזה שנים יחסים מיוחדים וטובים. כבר בתחילת הארוחה סיפר לי אריה בהתרגשות, שבעוד כחודש ארכיון החגים עובר ל'מקלט' באפעל, לאחר שנבדקו מספר אלטרנטיבות אחרות... הבנתי ממבטו ומדבריו של אריה שהוא אינו שלם עם המהלך. במלים חדות וברורות אמר לי אריה: 'אין לי עם מי לדבר, כל אלה שקשורים לארכיון הסכימו להוצאת הארכיון מבית השיטה, ולהצעת ברית התנועה הקיבוצית להעברתו לאפעל'. בסוף הארוחה אמרתי לאריה: 'נכס תרבותי וערכי שכזה לא מוציאים מהבית, אעשה הכל שלא להוציא'. אריה נתן לי את ברכת הדרך.

באותם ימים ניהלתי מסגרת יזמית מיוחדת בשם 'השיטה'. במסגרת הזו פעלו יוזמות מגוונות ושונות על בסיס כלכלי פרטני... הבאתי הצעה להנהלת 'השיטה' לקחת תחת חסותה את ארכיון החגים. למרות איפיונו הרוחני ההחלטה היתה חיובית. שבוע לאחר מכן הבאתי את ההצעה למזכירות ביה"ש. **מיכה שגיא** (שהיה אז המזכיר) תבע בשם המזכירות אדם שיקח על עצמו אישית את האחריות והטיפול מול מזכירות הברית. לקחתי על עצמי את המשימה... לאחר הפגישה הראשונה ב'ברית' (שם סוכם חיובית על המהלך) הצטרפו חברים נוספים בביה"ש לתמיכה במהלך, ובווג'ה נרתם אף הוא למשימה. במסגרת 'השיטה' גייסתי את הכספים לתכנון ובניית מכון החגים החדש במקומו הנוכחי שבבית הכיתות".

וכך, בהתארגנות מהירה, הוחלט לבסוף שארכיון החגים יישאר בבית השיטה. ברור היה לכל המעורבים, שהחלטה זאת מחייבת גם התארגנות מחודשת: מיבנה חדש, מתאים יותר, וכן הרחבת הצוות. בבית השיטה החליטו להעמיד לרשות הארכיון אחד ממיבני ביה"ס, שהתפנה לאחר החלטת הקיבוץ לסגור את ביה"ס המקומי (לאחר חמישים שנות פעילות תוססת) ולהעביר את הילדים לבתי"ס האיזוריים – החלטה שהשאירה חלל ריק (לא פיזי בלבד) בלב הקיבוץ. אריה, מצידו, פנה אז ל**בווג'ה** (בנימין יוגב, מקיבוץ בית העמק), שכבר עבד לצידו במשך שנים, לקבל לידי את הניהול. שתי ההחלטות האלה, שפתחו אופקים חדשים לפעילות הארכיון, הבשילו את המעבר, וכן את שינוי השם: מ"ארכיון החגים" ל"מכון שיטים" – שם המציין פעילות שמעבר לשימור החומר, ומקבע את המקום כחלק מקיבוץ בית השיטה (המרבה להשתמש בשם "שיטה", בהטיות שונות, למוסדותיו ולמפעליו השונים). ברית התנועה הקיבוצית, מצידה, הקציבה סיוע כספי, תקן עבודה וניהול פיננסי.

לא במקרה, חפפה חנוכת המכון את יובל ה-80 של אריה. ההכרה הציבורית הרחבה בחשיבות פועלו הבשילה אף היא אז: שלושה פרסים חשובים הוענקו לו באותה תקופה:

בשנת תשמ"ב זכה א.ב.ג. בפרס **האגף לתרבות תורנית במשרד החינוך והתרבות ע"ש יעקב אגרסט**, על מפעל-חיים חלוצי-יהודי המוקדש לטיפוח חגי ישראל, ידיעתם והשרשתם בהווה של ההתיישבות העובדת. בנימוקי חבר השופטים (פרופ' **אליס שלווי**, ד"ר **יוסף ולק** ומר **מרדכי חיות**) ניתן הפרס לאריה על:

- א. ייסוד "ארכיון החגים הבין-קיבוצי" בבית השיטה, המהווה אוצר של מקורות וידע על החג היהודי בכלל ועל דמות החג בהתיישבות העובדת.
 - ב. מערכת לימוד והשכלה במתכונת ימי עיון וסמינרים... ללומדים בני כל הגילים, מחוגים שונים.
 - ג. דאגה לקיום סגל פעילים ומחנכים המביאים את נושא החגים למודעות של חברי ההתיישבות העובדת...
- מפעל החיים של מר אריה בן-גוריון הוא מעשה חלוצי-יהודי הראוי לשמש דוגמה...

בשנת תשמ"ח זכה ארכיון החגים הבינקיבוצי בפרס **השר לענייני דתות (אז – זבולון המר)**, על פעילות מצויינת בתחום הנחלת מורשת ישראל:

"... המכון הבינקיבוצי לחג ולמועד הוא מפעל-חיים של א.ב.ג. במשך 40 שנים, במקביל לראשוניות עבודתו החינוכית, עורר מורים ופעילי תרבות וחגים להתוודע למקורות המועדים בתנ"ך, במקורות בית שני, בהגות של דורות הגלות, ולחברם להווה המתחדשת בארץ ישראל הציונית והחלוצית, לחפש דרכי הוראה ויישום..."

... המכון... הוקם לפני עשרים שנה, ובו נתנקז ונאסף נסיון עיצוב החגים משך שלושה דורות ויותר... הוא גם בית-יוצר שמתפקידו לדאוג ולהכין מקורות עיוניים להזנת מורים ופעילי תרבות וחג: במכון נעשתה, משך 15 שנים רצופות, עבודת עריכה שנתית של סדרת ילקוטי חגים לכל מחזור מועדי השנה היהודית, וזאת בשיתוף-פעולה צמוד עם עמיתו המחנך צבי שוע... עדיין הוא מצוי בשלב של חיפוש דרך אל המקורות המסורתיים מתוך פתיחות, רגש והבנה לאוצר הרוחני הגלום בהם, בוודאי ישכיל להפיק מהם את הטוב והיפה לדורנו".

ובשנת תשנ"ד זכה בפרס אבי חי, כ"מייסד ארכיון החגים הבינקיבוצי, מחנך ומלמד שהצליח ליצור תשתית תרבותית-יהודית מתחדשת בקהילה הקיבוצית ובארץ כולה". בתעודת הפרס פורטה פעילותו מאז שנת 1935 (מדריך בתנועת "המחנות העולים" ומגשים בקיבוץ בית השיטה), ועד הוצאתם-לאור של ילקוטי החגים לכל מעגל השנה העברית ומחזור חיי אדם, יחד עם עמיתו מזה כ-20 שנה, צבי שוע. פרס אבי חי הוא מהפרסים החשובים בישראל, והסכום הנלווה אליו – מן הגבוהים ביותר. הטקס נערך בבניין הכנסת, ברוב עם, ומהווה מעין הצדעת כבוד למקבלו, ולהישגים שהשיג. רבים היו האורחים שבאו לקחת חלק בשעתו היפה של אריה, אנשי תרבות ורוח (ביניהם לא מעט דתיים) וכל צמרת התנועה הקיבוצית.

בתוך דבריו בטקס אמר אז אריה:

"... אני רואה עצמי כאן... בגוף ראשון רבים: כשליח של התנועה הקיבוצית ופועלה החינוכי, התרבותי והציוני. כשליח של שלושה דורות של גננות, מורים ומורות שחינכו דורות ראשונים של ילידי הארץ, והשתדלו להאזיב על הילד את סיפורי המקרא והתנ"ך, והוסיפו להעשרתו הנפשית גם באמצעות אגדות חז"ל... עם הניצוץ שנדלק בליבו של הילד, באו השבת והחג גם אל האוהל והצריף של ההורים, בהוויה של שמחת עניים בנוף עירום... חלוצי ופעילי התרבות והחג הראשונים יצרו הוויה של שבת וחג לעדת היחד. הם כינסו הציבור בלילות-שבת וערבי חג בחדר-האוכל הקיבוצי... עם אותן מנגינות מבית אבא ואמא מהם נפרדו בגלויות ועלו לארץ ישראל, כאן, ב"ארץ חמדת אבות", התחברו לשירת ארץ ישראל היפה.

... אני מבקש להציג את ה"אני מאמין" שלי: התנ"ך – זה ארץ ישראל, זה שורשים לעומק, שורשים שלי... יהודי – הוא מי שמחנך את בנו ותלמידו להיות יהודי! דרישה זו מותנית בי, במעשיי, במעורבותי, בדמות עולמי... ואני מקבל אחריות לתהליך החינוך...
... אדם נועד לחיות חיי משמעות: כאשר אני מתייחס לרציפות הביוגרפית של חיי עצמי מתוך קשר אל זכרונות העבר, וצופה במודעות ואחריות לעתיד. כי להיות יהודי במדינת ישראל – פירושו לקבל אחריות על עיצוב תכניה של משפחתי, קהילתי, מדינתי..."

ובמכתב צנוע לבוג'ה – עמיתו, ידידו, ממשיכו ויוזם פרס אבי-חי למפעל-חייו, הוא כותב:
"שנת תשנ"ד הסתיימה – זו היתה שנה מיוחדת לשנינו, בה היינו צמודים ושותפים בהולם-לב אחד: עתידו של ארכיון החגים הקיבוצי... הרבה אנרגיה, הרבה זמן ותכניות – נגוזו. נקווה שההחלטה הפנימית של בית השיטה לאמץ הארכיון... תצמיח מעגלי יצירתיות מחודשת.
אבל שנת תשנ"ד עבורי אישית התבטאה במיוחד בפרס אבי-חי, שכל-כולו הוא יוזמה וביצוע שלך. זאת אני יודע להעריך כמתנה אישית יחודית ויקרה, בה יצאתי מהמעגל הפנים-קיבוצי אל החשיבה הלאומית-חברתית. על כך אני מודה לך אישית לתמיד..."

הפרסים ביטאו את חשיבות המפעל ואת רוחב התפרשותו במסגרות החינוך והתרבות בישראל כולה, ובמיוחד בתנועה הקיבוצית.

ביום 2.5.96, יום חנוכת ארכיון החגים המחודש ויובל ה-80 שלו-עצמו, כתב – (ולא אמר):
"... אני חש את עוצמת החביקה ההדדית של החובק החבוק. אני חש בלחיצת היד את דופק הלב. אני מתרגש מאד. זו המתנה היקרה ביותר שקיבלתי מעודי, משך 80 שנות חיי... איני מאמין שאכן הגעתי לגיל מופלג זה. האש בוערת בי עדיין, והשאגה – על סף התפרצותה...
" רציתי לבטא את שמחת השתחררותי היום-יומית מהחשש והפחד שבאחד הלילות אתעורר ואמצא את צריף הארכיון, העשוי מאזבסט, וגגו מקרטון – עולה באש, וכל עמלי יסתכם בערימת אפר ודמעה...
" רציתי גם לבטא את שמחתי... מצאתי ממשך נאמן והולם למפעל חיי – ארכיון החגים, והוא בנימין יוגב, המכונה בוג'ה – מקיבוץ בית העמק... למען השעה הזאת המיוחדת התכנסנו פה..."

טקס חנוכת הארכיון היה חגיגי ורב-רושם. בראש המברכים עמד שר החינוך, התרבות והספורט (אז) – פרופ' אמנון רובינשטיין), ולצידו – ראש המועצה האיזורית גלבוע **דני עטר**, ומנהל מחוז חיפה והצפון של מרכז ההסברה – **אריה שימרון**. בדיון שקדם לטקס עצמו (באותו יום), בנושא **תרומת התרבות והחג בקיבוץ להוויה הציונית המתחדשת ולתרבות בישראל**, לקחו חלק אנשי תרבות ורוח מענפי יצירה שונים, חלקם – חברי קיבוצים, והינחה – **מוקי צור**. האירוע כולו נמשך יום שלם, והתרחש במכון החדש ועל הדשא המרכזי של קיבוץ בית השיטה. הכבוד, ההכרה וההוקרה קיבלו ביטוי מלא. בצד האישים הידועים, הוזמנו לטקס חנוכת הארכיון גם עשרות רכזי תרבות וחג מן הקיבוצים, אלה שהכירו את אריה מפעילות ומסמינרים במשך השנים. עשרות מכתבי תודה והוקרה זרמו אליו בימים שלאחר, וברבים מהם – ביטויי התרגשות, חום, וגאווה על תחושת השותפות בהקמת המכון.

האיש ומפעלו הגיעו יחד לשיאם – הגשמת החזון, והכרה ציבורית-ממלכתית בחשיבותו. ואולי ראוי היה שאריה יחוש, בחיבור הזה, שהנה הגיע זמנו לנוח מעט על זרי הדפנה, לאזן את סדר-יומו כך שיהלום את גילו ובריאותו, ויתפנה קצת, סוף סוף, למשפחתו ולחלומותיו הכמוסים על זמן פרטי והנאות אישיות – לשם תענוג סתם, ולא רק לשם שמים. לכאורה – הכל נראה טוב, ובאמת, הרי לא עליו היתה המלאכה לגמור. אבל גם אז לא חש עצמו רשאי להיבטל ממנה:

"... הבטחתי [לרעייתי] שכבר בגיל 70-75 אהיה ילד טוב ואהיה איתה, יחד, בדירתנו הנאה. נקרא את עגנון ואת א.ב. יהושע, נאזין למוסיקה ונתבל בשירים נבחרים, שאני אוהב מאד. נצעד בשדותינו עם שקיעת החמה בגלבוע, ונתבשם בריחות השדה. אבל למעשה אני יודע, וגם ברוריה רעייתי יודעת, שזה לא יקרה. אני אחראי אישית לטיפול נמרץ... ולכל קריאת עזרה. הכתובת נתונה, וקווי הטלפון מחוברים ל'בזק'. איני זכאי לנתק... וחוז מעמיטי בוג'ה – אין למי למסור את האמבולנס על ציודו ועל המנדט שלו..."

"אני מתפלל להמשיך לשיר את החלום..."

יום הולדתו ה-80 ויום חנוכת "מכון שיטים" שהיו לו מועד של סיכום, היוו, בדרך הטבע, גם צומת של חשבון-נפש ושל מאזן הישגים וכשלונות. הפרסים שזכה לקבל ציינו הצלחות. הוא עצמו ראה היטב גם את הכשלונות. כבר בשנת 1982 הוא כתב ("שיטים", 19.3.82):

"... לחג בקיבוץ יש בעיה של חג בחברה לא מסורתית ונעדרת נורמות וחובות התנהגות משותפים של חברה רב-גילית, פלורליסטית... אין לנו (עדיין!) מכנה משותף של תכנים, סמלים, נוהגי התנהגות, מותר ואסור, מקובל וחריג. לנו אין עדיין 'שולחן ערוך' משלנו, למרות שלשולחן החג שלנו כבר מסבים 3 דורות ודור רביעי... זה עצוב. זו עובדה... עדיין לא גיליתי את הסוד: מהו הרגע שמדליק, לעתים נדירות, 'ניצוץ' בחג... לאחר 50 שנים של חיים ביחד, וחגים ביחד, לאחר 3 דורות של ביי"ס מקומי-קיבוצי שלנו – אין לנו מכנה משותף..."

"אני מוסמך לקבוע בדאגה שבקיבוצים לא צמח גרעין חברים שגילו רגישות ועניין ללמוד... ללוות ולהתייחס לנושא זה של תכנים וביטויים, של חגים בלוח השנה כולה... כמו שיש גרעין של אנשי כלכלה, וכמו שיש צוות מחנכים מתמידים, צוברי נסיון במשך שנים... לא הצלחתי לטפח גרעין בניקיבוצי, מפני שאין 5 חברים מתוך 250 קיבוצים שנושא זה איכפת להם, ושהם יהיו מוכנים להתמסר לו".

בערב ראש השנה תשנ"ז, בתשובה לשאלות שהופנו אליו, הוא כתב:

"... הייתי מורה ומחנך 50 שנים, אני עדיין על תקן מעשי של מורה למקורות ישראל והחגים. גם כיום אני חש כשלון היסטורי בתוצאות המהפכה הציונית ביחס החינוך הקיבוצי למורשת התרבות היהודית. אני מודע לעובדה שהמהפכה הציונית היתה הכרחית... כל הכבוד לדור חלוצים ומורדים אלה שהכריזו, ובצדק – **המשיח מת, אתה החלוץ, המשיח!** - ... ראשונים אלה [שמרדו בבתיהם הרבניים, החסידיים, בקהילה, בבתי הכנסת, בעולם המסורת וההלכה] לא היו בורים ביהדות ובתרבות יהודית לדורותיה. הם **בחרו** להיות אפיקורסים. אך אנו כיום מגדלים בישראל ובקיבוצים דור שלישי ורביעי של **בורים**, של ריקים ומנוערים מתרבות יהודית... מה מנע מאיתנו, כאשר חשנו בחסר, להתחבר למקורות היניקה, לשורשים – בהדרגה, בשיקול הדעת?... נורמות של 'דרך ארץ' בקיבוץ יוכלו להתביית, להתקבל

כאורחות-חיים רק וכאשר גם **ההורים** יהיו שותפים מלאים... כאשר אורחות-חיים אלה יהיו נורמות מקובלות בחברה – בקיבוץ, במשפחה... מה זה נוגד מבחינה יהודית, ציונית, לאומית-חילונית?... " ... בינואר 1987 התקיים באפעל כינוס של 3 ימים של מנהלי בתי"ס והרכזים הפדגוגיים של התק"מ. הזימון היה כדי לברר לעצמם: **יהדותנו!** זהות עצמית שלנו, אנחנו בעיני עצמנו. " ... התמונה שהצטיירה, כחוזרת על עצמה: עצובה, כתב-אישום כלפי עצמנו, מה זרענו ואיזה שדות-בור הותרנו... זו 'מגילת איכה' חינוכית חשופה וזועקת שלנו... יצאתי לחפש את הפעמון של אפעל... היה לי צורך לטלטל את ענבל הפעמון עד שירגמוני ויסקלוני כעוכר השלווה... " ... האם אני חולם? האם יש סיכוי? – זה אפשרי! " ... מה מנע **מאיתנו** להשלים את מהפכת התרבות הציונית של דור החלוצים... ולהשלים את החסר?.. האם זה עדיין אפשרי? האם מסורת יהודית על קרקע ארץ-ישראלית עברית אפשר לחולל בה תהליך משלים, או שמציאות זו בדור שלישי ורביעי תישאר כשולן בלתי הפיך?.. " בליבי אני יודע שאין לזה סיכוי."

בוג'ה: "הוא לא היה נביא בעירו. הרבה פעמים הוא לא ידע באמת ליהנות מהחג, היה יושב בליל הסדר עם נייר ורושם את ההערות ואת הדקות. בלוויות היה עומד עם סטופר, לראות כמה זמן לוקח כיסוי הקבר. הוא לא יכול היה להרגיש באמת את ההרגשה שיש בי – את החג... את תורתו ידע בעל-פה, והרבה ממה שכתב היה בו ניצוץ של משורר... במידה מסויימת חשתי את בדידותו..."

וזה, כנראה, היה המאזן:

מכאן – "מכון שיטים", המכיל את ארכיון-החגים הגדול – פרי עמלו בן עשרות השנים, מעוגן מחדש בקיבוץ, בית השיטה, ומסגרת קבועה של ימי עיון וכנסים וסמינרים, ושורה ארוכה של "ילקוטי חגים", והתחדשות הצוות והרחבתו, ופרסים ממלכתיים, עתירי כבוד ושבה, ומוניטין של מניח-יסודות, וסמכות בלתי מעורערת – "מר חגים" של התנועה הקיבוצית –

ומכאן – תחושת הריקנות מתוכני תרבות ומסורת, ובורות חוגגת ושמחה בחלקה, ואוזלת היד במעגלי החינוך הקיבוצי המתמסד והולך במסגרות איזוריות כלל-ישוביות, ואיבוד הייחוד הקיבוצי בחיי החברה, המשפחה והפרט, ועזיבת הבנים והנכדים –

ובמאזן הזה הוא התבונן בעינים פקוחות, מודע לגילו המתקדם, למעט השנים שעוד נותרו לו, מתאמץ ככל יכולתו – ההולכת ופוחתת – לעמוד בפרץ, להאיר לפחות למשפחתו (בה היה גאה ומאושר, ואף הירבה להצהיר על כך) – את הדרך שבה האמין ובה התמיד ללכת, גם כשחש שהוא הולך בה לבדו.

בשנת 1996 יזם **בוג'ה** ואף פנה, בשם הרבים, לוועדה למתן פרס ישראל, להעניק לא.ב.ג. את פרס ישראל לתרומה מיוחדת לחברה ולמדינה. בהמלצתו כתב:

"... אחד הנושאים הקשים והבעייתיים שעמדו בפני התנועה הקיבוצית שהגשימה עצמה בא"י היה יצירת אורח-חיים יהודי תרבותי, עבור הציבור שהתכנס מכל פזורות הגולה לארץ... מעטים העזו להתמודד עם האתגר הזה. בתוך שלל המשימות והמטלות שעמדו בפני הישוב והמדינה עמדו שאלות קיומיות של ממש: בטחון, כלכלה, ובניין המולדת. היה צריך הרבה אמונה כדי לעסוק בנושא שלמראית-עין לא נראה מרכזי, אולם חשיבותו היא אבן-יסוד לעתיד החברה במדינת ישראל... " ... שלושה אישים בולטים ניסו, איש-איש בדרכו, ליישם דבריו של ברל כצנלסון ("דור מחדש ויוצר אינו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות") בתנועה הקיבוצית ומעבר לה: יהודה שרת ז"ל, איש יגור, מתתיהו שלם ז"ל, איש רמת יוחנן, ויבדל לחיים ארוכים – אריה בן גוריון. בעבודתו בקיבוצים, בקהילות שונות ברחבי הארץ, בין מורים ומחנכים, במתנסים ובצבא, השתדל אריה להפוך את חלומו של ברל למציאות. הוא פירסם ילקוטי חגים ומעגל חיי אדם, והקים ארכיון גדול ומיוחד לחג ולמועד, ובכך תרם תרומה מכרעת ליצירת חברה יהודית מתחדשת..."

ההמלצה לא נענתה.

ובמהלך השנים:

מותו של א.ב.ג. השאיר את מכון "שיטים" ואת הצוות שעבד בו, ובמיוחד – את בוג'ה, הממשיך המוכתר, מיותמים מרוחו הסוערת ומכוח היצירתיות של מייסדו. במשך שנים אחדות נמשכה הפעילות, שהתמסדה בינתיים, מכוח תחושת המחויבות והצורך. אבל בוג'ה עצמו, שלא היה צעיר כבר בקבלו עליו את התפקיד, התקרב לגיל 70, וברור היה לכל – וקודם כל לבוג'ה – שמגיע הרגע שבו צריך יהיה לבחון באומץ-לב את ההמשך.

באוקטובר 1998 פנתה הח' **שרה'לה דגני**, פעילת תרבות ותיקה מקיבוץ שדות-ים, במכתב פתוח "לכל המעוניין", והציעה את עצמה להמשיך את מפעלו של א.ב.ג. כרוחו וכטעמו: "... מתוך הערכה רבה לפועלו של א.ב.ג., כמי שצמחה על ברכיו, האמינה בתורתו... כמי שתרמה ליצירה זו בעשייה רבה (אך לא מספקת), כמי שמצוייה היום במה שקורה בתנועה הקיבוצית... צר לי מאד כי אין המשך ליצירתו של אריה בתנועה הקיבוצית... [ל]פעילות הענפה הקיימת במכון החגים אין הד בתנועה הקיבוצית... היות ואין האדם היוצר את הקשר מטעם המכון אל התנועה... אשר יאסוף את העשייה המבורכת הנעשית בקהילותינו, ויפיצה לאחריים... הייתי רוצה לבנות מחדש, עם הכוחות המופלאים הקיימים בשורותינו, מערכת תכנים המתאימים לתנועה הקיבוצית בימינו... אני רואה במכון ע"ש ב"ג את המקום המתאים ביותר, הקרקע הפורייה לצמיחת תכנים ומשמעות לחברה המשותפת, כשהתרבות הינה חלק בלתי-נפרד ממערכת הערכים, ברוח חזונו של א.ב.ג. ז"ל..."

מכתבה הנרגש של שרה'לה לא נענה, כמסתבר.

באוגוסט 2006 נכנס לתפקיד מנהל המכון **אבי זעירא**, איש חבורת המדרשה באורנים. **אבי:** "מצבו של המכון חייב החלטות אמיצות. בוג'ה פרש מהניהול, הקהל הישיר והטבעי שלמענו הוקם הארכיון כמעט פסק מלהזדקק לו, המקורות הכספיים יבשו, ואי אפשר היה להתחמק משאלת ההמשך. במצב זה החליטה תנועת "המחנות העולים" לאמץ את המכון כמרכז רעיוני-חינוכי לחניכיה, לחדש אותו כנכס מנכסי תנועת העבודה, ולבנות אותו כיעד מקצועי לבוגריה הפונים למשימות של חינוך והדרכה".

כיום שותפים להחזקת המכון ולניהולו שלושה גורמים: ברית התנועה הקיבוצית (שבוג'ה הוא המייצג אותה בניהול ובעבודה השוטפת), תנועת המחנות העולים (שאבי זעירא עצמו הוא מייצגה), ואיש-העסקים **זאב מוזס** (שאביו היה איש "קבוצת החוגים"), כתורם מרכזי. צוות העובדים במכון מונה 9 אנשים, והתוכן שהוא מציע לציבור מתפרש על מיגוון רחב בהרבה מנושא החגים הבסיסי, שלשמו הוקם. **אבי:** "במקום שררה תחושה של שבר: התבקש שינוי. התנועה באה עם חזון משלה ועם אג'נדה הנובעת ממנו. שאלת הרלבנטיות לציבור – מכאן, ויכולת ההתקיימות – מכאן, חייבו הרחבת הנושא מעבר למסורת החגים.

"החזון החדש של עבודת המכון מתבסס על ארבעה מרכיבים:

- א. **חגי ישראל** (שהארכיון הוא הבסיס להכרתם והמשכיותם),
- ב. **מורשת העמק:** לא רק הנוף וסיפורי גיבורי התנ"ך, אלא גם מורשת החלוציות וההגנה,
- ג. **כוחות השינוי בחברה הישראלית:** ערכי היהדות ההיסטוריים על בסיס חזון הנביאים: צדק, סולידריות, אחווה.
- ד. **בית רעיוני-תרבותי לכל קבוצת הגשמה בחברה הישראלית**, ולקבוצות תנועתיות מחו"ל".

שתי קהילות תומכות היום במכון ולוקחות חלק בהנהלתו ופעילותו: תנועת המחנות העולים (שא.ב.ג. התחנך והדריך בה, שממנה באו מייסדי בית השיטה, ובה ראה א.ב.ג. כל חייו את קרקע-גידולו הרוחנית), והקהילה הגיאוגרפית – ישובי עמק יזרעאל, שהמכון שואף להיות הגוף המוביל את פעילותה התוכנית והערכית (א.ב.ג. היה קשור לעמק יזרעאל בכל נפשו: הכיר היטב את הנוף, והקפיד לקשור אליו את סיפורי התנ"ך ואת ההיסטוריה החדשה של ההתיישבות כבסיס לתחושת הקשר של הדורות הצעירים אל ההיסטוריה היהודית).

לעומת זאת, נראה כי פעילות המכון בתחום החגים והמסורת בקיבוצים נחלשת והולכת. כמכון המעמיד במרכז התייחסותו זיקה לפעילות תנועות הנוער, הוא איבד כמדומה את הקשר החי והקבוע עם קהל-היעד המקורי שלו – רכזי התרבות והחגים בקיבוצים. "ארכיון החגים", אומר בוג'ה, "הרי איננו באמת ארכיון. זה אוסף של מיסמכים. גם היום באים די הרבה אנשים להשתמש בו. אין יום שלא באים סטודנטים שעושים עבודות, וכד'. מה הלאה? – יש שתי אפשרויות: או שהוא יעבור לאפעל להיות עם כל הארכיונים התנועתיים, או שיצטרפו לשדרג אותו, למצוא גורם מממן, לזרוק חלק מהדברים. לא כל נייר שאריה אסף, צריך לשמור".

לחלל הריק שנוצר נכנסת כעת המדרשה באורנים.

ניר מן: "בבחינה מחודשת של חשיבות מכון החגים הבין-קיבוצי נראה, כי תרומתו חורגת מזווית-המבט הקיבוצית ומהפריזמה של החברה הישראלית בכללה, והוא ראוי להיבחן בהקשרה של המסורת היהודית לדורותיה... בפרספקטיבה היסטורית עשויה התמונה להיראות באור בהיר וצלול יותר. ערכיותה הסגולית של יצירת החג והמועד הקיבוצית נובעת מיחודיות תכניה האמוניים והרעיוניים, מנסיבות התהוותה בציר-הזמן הלאומי, ומאופיה האוטופי של החברה השוויונית... אין זו עוד חוליה בשרשרת היצירה היהודית. זאת חוליה שצרפה את כל המורשת היהודית בכור-היתוך חדש – ללא אלוהים... זאת חוליה שחגגה את החג היהודי בשפה העברית, והחזירה ללבו את מחזוריות עונות השנה בארץ ישראל, את עבודת האדמה ואת עבודת הכפיים. זאת חוליה שיצקה את גבורת הלוחם היהודי במערכה על חירותו כערך מכונן בחגיגה..."

"כאן המקום לעמוד על תרומתו של אב"ג ליצירה זו. אב"ג לא 'המציא' את החג הקיבוצי, [זה היה] פרי רוחם ועשייתם של יוצרים רבים בקיבוצים רבים, והיא עוצבה במשך שנים רבות. תרומתו הגדולה של אב"ג התמצתה במפעל הכינוס והעריכה הענקי... את המטלה הזאת הוא עמס על שכמו בהשתעבדות מוחלטת... לשליחות-קודש זאת הוא גייס את מיטב היוצרים וההוגים מהקיבוצים בכל רחבי הארץ. מכון החגים הבין-קיבוצי יכול להתהדר ולהשתבח באוסף יחידאי שאין דוגמתו... הביטוי הרעיוני והטיקסי של ערכים יהודיים ואנושיים אלה לא יוכל שלא לשוב ולהתחדש ביצירה העתידית".